

Itt az idő

Az egyik Nagy Fül Fesztiválon tett vendégzereplések sokat beszélgettem az angol Chris Cutlerrel, a kelet-európai zenéket és viszonyokat ismerő és kiadó világhírű avantgárd dobossal, a legendás Recommended Records kiadó atyjával. Megdöbbenve hallottam, hogy szerinte Kelet-Európában csak a csehknél volt igazi avantgardizmus, forradalom, tiltakozás a szocialista diktatúra és a szovjet elnyomás ellen: rengeteg zenész lett bebörtönözve, meghurcolva, megalázva, megkínózva, míg a többi kelet-európai országban nem hallott ilyesmiről. Nem hallott például a hihetetlenül gazdag és lüktető lengyel dzsesszéletéről, az NDK-s formabontó kísérletezésekről, s persze a magyar dzsessz és underground vívmányairól és képviselőinek ellehetetlenítéséről sem. Nem hallott ezekről, vagy kifakultak agyi térképéből, mert kifakult onnan minden, amit nem festenek át újra meg újra önreklámmal és önbizalommal.

A csehek nagy sikerrel épültek be agyába és kiadói listájába, habár, ha vad zeneéletükre gondolok, általában leglegendásabb együttesük, a Plastic People of the Universe kultikus lemeze jut eszembe, s annak címadó dala, a *Nocni miš, azaz Az éjjeli egér*. Ah, az *Éjjeli egér* vad és örült, szabad-

ságvágytól fűtött cincogása, a cincogás mint a lázadás brutális és büszke, pökhendiségre maximálisan minden jogot megadó eszköze, a cincogás mint a Kelet zenei csúcsa, melynek hangjaira megannyi vad szabadságharcos vérzett, mely megállította a szovjet tankokat, s képen törölte a pártállam mogorva arcát!

Mások szerint meg a csehek a szovjet tankok ellen hallgatással és némi kavicsdobálással tiltakoztak, míg errefelé volt egy katartikus forradalom, egy valódi, vére menő felkelés. Csakhogy erről az angol úriember nem tud. Neki a cseh piár mást vert a fejébe, s ennyi idő távlatából mi számít igazán? Hát persze, hogy a piár, az, hogy miként adjuk el magunkat, zenénket, forradalmainkat, termékeinket, vérünket, hülyeségünket. Mert a piár erősebb, mint a történelemkönyv, a történelem meg „váltakozó”, ragad rá a hazugság, az olvasó rosszul lesz, s gyorsan beiratkozik egy mentálhigiénés szekta szakácstanfolyamára, hogy meg ne örüljön.

De nem véletlen, hogy Csehországról azt gondolják, hogy az Közép-Európa kultúrájának fellegvára, mert ott bizony támogatják a kultúrát és büszkék rá: Havel elnök széles mosollyal fogadja Frank Zappát, Lou

Reedet és a Rolling Stonest, rezidenciája ünnepeiben Iva Bittova, a kiváló underground hegedős-énekes játszik, s az értékes új nem kommersz zene is meg van becsülve, Uram bocsá, még pénzt is vágnak utána, boldogan, úsztetellel, mert az a valaki megérdemli!

Ehhez képest nálunk mi van? Mit tesz felénk a hivatalos nómenklatúra azért, hogy zenénk, kultúránk sikeres legyen, országunkat mint gazdag szellemi életűt, értékes mutatassa be? Valamit igen, de távolról sem lehet. Pedig a franciaországi magyar évad vendégzereplései is bizonyították, hogy itt miféleképpen rengeteg Zene van! Csak nincs piár, nincs önbecsülés, nincs összetartás. Ebben az országban nincsen független klubhálózat, nincsenek önképzőmunkázásokból létrehozott foglalt-házak, s bezony, lehet, hogy független zenei fesztiválok se lesznek, mert jön majd a rendőr, az esztétikai és tudati meghatározó, s ha nem tetszik a muzsi, hát kihúzza a stekkert. S vége a bulinak, vége a forradalomnak, még ha egy egész sor vezető értelmiségi áll is ki mellette, a köz és a szakma majd okosan kussol, a bukszák meg majd riadtan pelsantanak, s inkább elkerülik a „problémákat”.

A ma felszabadító forradalma az lenne, ha meg tudnánk szabadulni saját tehetetlenségünkől, rövidlátásunktól, s legalább kicsit magasabbra emelnénk tekintetünket, mint Rogán és Keller képviselőik feje. Akkor megláthatnánk, s megcsinálhatnánk egy jobb jövőt, de ehhez tényleg egy forradalomra van szükség. A saját balfaszágunk elleni forradalomra.

HALÁSZ PÉTER:

Zene

Tisztességtelen lányok, fiúk

Durva, pörgős, gyökeresen félreinterpretált, teremtő erejű előadást rendezett Mundruczó Kornél Lendvay Kamilló *A tisztességtudó utcalány* című egyfelvonásos operájából. A rendező és az opera nagyjából egyidősek, találkozásuk, akár az esernyő és a varrógépé.

Sartre darabja anno azért vált a szöckult egyik kedvencévé, mert benne – no lám – egy ilyen impri-lista, egzisztencialista népellenség is mily szépen tülelmelkedik önnön korlátjain és könyörtelenül megmutatja, hogy Amerikában verik a niggereket. Hogy Sartre-nál nem a lapos társadalomkritika a lényeg, hanem (ó, pfuj) az a józan eszen túli, irracionális döntés, amelyben egy futó pillanatra az érdekek és vonzalmak fölébe kerekedik valami fura, a szociális hierarchiát áthágó szolidaritás, ezt nem illet észrevenni. (Bizony, Fred és Lizzie egyaránt utálja a négereket, de ami a fiúnál hazugsággá és gyilkossággá válik, az a lánynál megmarad sima magánügynek.) De aztán elsimul a másodpercre megzavart felszín: a fekete ott hever a lépcsőházban kiterítve, Lizzie pedig – szeszélyes kis szabadsága morzsáit odahagyva – Fred különbejáratú kurvájaként folytathatja helyzetéhez képest sokat ígérő karrierjét.

Amikor Mundruczó ebben a történetben papírmásé figurákat lát mozogni – ebben jórészt igazat adhatunk neki. Amikor viszont Lendvaynak a Kádár-korszak kritikáját meg ’56 emlékének felidézését tulajdonítja (vö. *Orogenesis*, oratórium Lenín 100. születésnapjára) – attól kell tartanunk, valamilyen össznépi Móricka-effektus áldozata. Szerencse azonban, hogy az értelmű Mundruczónál több figura- és helyzetérzékenysége van a rendezőnek. Alapötlete: a szereplők megkettőzése énekes és színjátszó alakokká. Ez az opció, a beszélő/éneklő és a cselekvő ember szétválasztása voltaképpen minden operánál (sőt, színdarabnál) adott lehet, csak éppen ritkán szoktak idáig merészkedni. (Ismeretes, miképpen vált Ljubimov *Don Giovanni*-jában a M. Kir. Operaház „kettős szereposztás” nevű gyalázatos gyakorlatára pusztán félreértés révén egyes szerepek hasonló *splittingje*-

vé.) Hogy a néző egészen el ne veszítse a fonalat, a duók tagjai a zenekar hangolása alatt együtt lépnek színre, majd szétválva indulnak útjukra. Éneklő énjük többé-kevésbé végigjárja a Sartre–Lendvay előírta sztori stációt, miközben színjátszó énjük egy másik, föltranszponált történetet jelenít meg. Ez utóbbiban nem fekete-fehéren nem-et játszanak, hanem csakis és kizárólag papás-mamást. Miközben odalenn Clarke szenátor (Jekl László) mézes-mázos, nemzetmentő szavakkal veszi rá Lizzie-t, hogy a Néger ellen valljon, altere-gója (Somody Kálmán) odafenn a Néger (Rába Roland) segítségével dugja meg a lány mását. „Hadd vezessem a kezéd” – dalolja odalenn, és aláírás biggyeszt a vallomás végére, míg odafenn a sluccébe vezeti a lány megkaparintott kezét.

Lent és fent – az Atrium mozi erkélyes előtere a helyszín, többszintes állvány-labirintussal, amelynek traverzein az énekesek éppoly akrobatikusan közlekednek, mint a színészek. Egyedül az éneklő Lizzie nem kúszik – őt a férfierőt megtestesítő targonca fel-felágaskodó fallosza emeli időnként a magasba (díszlet: Mencil Róbert). Mundruczó talán nem is gondolt rá, hogy az opera legéletkésebb korszakának színpadi gépezeteit támasztja fel ezzel. És örületes tempóban kergetőzik a zsebkendőnyi térben a *quid pro quo* bűjőcskája, előbb-utóbb mindenki mindenkivel összeakadhat. Am egyszerre egymásra talál egy pár, amely aztán többé el sem akar szakadni egymástól: Lizzie (Fodor Gabriella) és Lizzie (Tóth Orsolya). A bőrpam-lag két karfáján ülve hallgatják végig Fred álmodozását kitartott jövőjükéről, nem „fáradtan”, mint Sartre-nál, hanem gyengéden cinkos összekacsintással. A *különbözők* közti brutális uralmi viszonyokat egyedül az *azonosak* szerelme gyűrheti le? És amikor hármójuk felett megjelenik a másik Fred (Kasvinszky Attila) karcsú teste, hirtelen nem is tudjuk, ő vajon kinek kínálja fel meztelenségét?

A szem issza a látványt, a fül tudomásul veszi a zenét. Kár, hogy korlátozott agykapacitásunkból neki csak ennyi juthat, hiszen annyit így is hallunk, hogy egészen elsorángú

a produkció zenei színvonala. Fontos hangsúlyozni: erőlködés, fanyalgás és hivatkozás nélkül az, a kitűzött feladat magától értődő, profeszionális teljesítéseként jön létre ez az összhang. Oberfrank Péter biztos kézzel vezeti az egyenként is szólista-teljesítményre sarkallt, alkalmi Harmónia Kamarazenekar tagjait. Gulyás Dénes Fred negyedszázzal ezelőtt betanult szerepét ma is frissen és erőteljesen uralja. Fodor Gabriella pedig dacos, sötét és gyémántkemény Lizzie, akinek hangi tartására ennél súlyosabb operák megszólalását is bizton rá lehetne építeni. És nem akarok többé kérészerűtől kortárs operáink sorsa feletti nyavalygást hallani – íme, van esély, lesz esély a túlélésre, ha lesz kéz, amelyet nem a kegyelet, hanem az érdeklődés mozgat.

Utóirat (a reklám helye): Elképesztően pezseg az idei Őszi Fesztivál. Van pénz, paripa, fegyver, annyi, mint tán még soha. És van hozzá ambíció meg ötlet is. Becé-olva és – a jelek szerint – telibe találva az a közönség, amelyik új helyekre és józú kalandokra vágyik. Egymást tapossák azok, akik vagy húsz éve kiszerttek a kortárs kísérletekből, és azok, akik ma annyi idősek, mint akkor ők voltak, de nem volt még alkalmuk belésszeretni. Egy jó hét áll előttünk.

(Lendvay Kamilló: *A tisztességtelen utcalány*, Atrium mozi, október 18.)

Könyvbemutató

Shlomo J. Spitzer–Komoróczy Géza: *Héber kútforrások (Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez a kezdetektől 1686-ig)*

Héber és jiddis fordítások: Strbik Andrea és Komoróczy Szonja Ráhel; **vers:** Gyárfás Endre; **a könyvet tervezte:** Környei Anikó; **tördelő:** Szalai Éva (MTA Judaisztikai Kutatócsoport–Osiris Kiadó, 978 oldal, 27 régi [XVI. Század] fametszet)

Bemutató: Glatz Ferenc, az MTA Történettudományi Intézet igazgatója, az MTA v. elnöke és Schweitzer József, c. egyetemi tanár, v. orsz. főrabbi, az Orsz. Rabbiképző Intézet ny. igazgatója

Felolvas Vallai Péter **október 27., hétfő, de. 11.** ELTE Tanári Klub (Budapest, V., Szerb utca 19–21., I. em.)

KOLTAI TAMÁS:

Színház

Bábok és Emberek

Magyar évadot kezd a Nemzeti Színház; ez olyan kampány, amely beleillik a nemzeti színházokról kialakított, ha nem is egyetemes fölfogásba. A londoni Nemzetinek, amikor végre állandó épületet kapott (circa harminc éve), egyenesen erőt kellett vennie magán, hogy *kampányszéri-*en műsorára tűzzön külföldi darabokat is. Homi repertoárja viszont főleg kortárs drámákból állt. Nálunk erre még várni kell, ez nem kampány, hanem izzó empátia kérdése. De már zajlik a Nemzetiben a drámapályázat, a győztes művet még a szeszben bemutatják a stúdióban. Akármi lesz, stúdiódarab lesz, megjelent a sajtóban, hogy Balikó Tamás fogja rendezni. Eltekintve attól, hogy az utóbbi eleve rossz hír a leendő nyertesnek, szinte nostradamusi előrelátásról tanúskodik, mivel megjósolja, hogy az ismert rendező izzó empátiával viseltetik az egyelőre ismeretlen darab iránt, vagyis nem lehet kérdéses az a belső elkötelezettség, amely legalkalmasabbként színpadra álmodni predesztinálja.

Weöres Sándor *Holdbeli csónakosa* szerencsére ismert darab, amely kis keresés után találta meg a rendezőjét Valló Péter személyében. Valló az a rendező, akire mindig lehet számítani. Igazi profi, érti a szakmáját, okos és biztonságos. Tudja például, hogy a *Holdbeli csónakosa* tökéletesen irracionális mese, ettől üdítő. Abszolút didakszimontes, nincs tanulsága, erkölcsi kimenetele, nincsenek benne jók és rosszak (csak úgy tesznek). Nem más, mint a weöresi, a kozmoszt és a kultúrákat bekalandozó gyermeki világlíra (báb)színpadra alkalmazása, amit az előadás élő mese-könyvként látványosan meg is jelenít. Az ilyesmire alkalmas a Nemzeti Színház technikai apparátusa. Színes, ízléses képzőművészeti vízióban van részünk, és bár tobzódna az effektek (süllyesztők, fények, vetítések), nem nyomják el a színészeket. A történetnek nincsenek katarikus dimenziói (így az előadásnak sincsenek), de épp ez van megírva bájosan csacska nonszenszben: a boldogság relativitása, a nihiltudat. (És nem a ne nézz hát vágyaid távolába, az istenért!) Azért bábok a szereplők, hogy ne fájjon nekik az élet.

Sokan vannak az alkotók, helyettesítenem kell a színpadot. Úgyes az élő és a bábdimenzió váltogatása (bábrendező: Kovács Géza), szorgosak az egyetemi bábosztály növendékei, bábokként mozognak a Figurák Táncszínház tagjai (koreográfus: Király Attila). A látvány a szó minden értelmében gazdag: drága és színpompa, emberi csodákra képes, nem trükközik (díszlet: Horgas Péter, jelmez: Szakács Györgyi, látvány- és animációtervező: Keresztes Dóra). Egyszerű és nem harsog a zene (Melis László). A színész itt arra kell, hogy minél kevesebbet játsszék, annál inkább legyen (jelen). Kiemelkedik Bodrogi Gyula mint totyi Jégapó és Söptei Andrea, aki átütő személy. Stohl András (Vitéz László), Vida Péter (Bolond Istók), Mészáros Tamás (Paprika Jancsi), ahol lehet, kis játékokkal fűszereznek. Szinetár Dóra a holdfaló Pávaszem, Marton Róbert a talpraesett Medvefia, Papp Zoltán a papája. Kaszás Attila címszereplő, de nem főszereplő: virtuális Szent György lovag, fölülről belöglatva ezüstösen dalol. Van még néhány jelmez szövegmondó, valamint két, kedvesen kandi narrátor, Gáspár Sándor pantallóban, Szarvas József kantáros rövidnadrágban, hogy eszünkbe vegyük: a mese felnőttnek-gyerekeknek egyaránt szól.

Nem hinném, hogy Karinythy Frigyes színműve, a *Holnap reggel* esélyes lenne egy drámapályázaton. A zsűri azt mondaná rá, hogy előadhatatlan; a Nemzeti Színház alagsori stúdiójának előadása bizonyítja is. Kár kompromittálni a nagy embert. Az okos, filozofikus, művelt író – tetszik, ahogy a *Parasztbecsület* sicilianájának magyar szövegét beírja a dialógusba – még nem drámaíró. A darab sikertelen rendelkezne egy középfajú színmű és egy bölseleti moralitás összecsövére. A baj az, hogy mind a kettő kiagyalt, dramaturgiailag működésképtelen. Az első szint egy háromszögdráma, melynek szereplői nem rendelkeznek karakterrel, folyvást illogikusan viselkednek, végül belezavarodnak a két férfi amerikai párbajának lebutított magyar változatába. (Aki a fekete golyót húzza, vállalja, hogy öngyilkos lesz.) A filozófiai erkölcsdráma hőse Ember Sándor mérnök – nevében hordja fájának kozmikus kiterjesztését –, aki lényegében „az ember célja” madáchi kérdésén vívódik. (Mondják is a darabban.) Neki kéne öngyilkosnak lennie egy repülőgéppel, amelyet ő tervezett, ő vezet, bár utóbbit nem kellene tennie (nem is tud vezetni), mert a gép pilóta nélkül repül, háborús tömeggyilkosságra van kitalálva. Ember tehát militáns örült (amellelt, hogy erkölcsi lény), s mert az örült gép nemcsak a fejében létezik, hanem a darabbeli valóságban is, a világ szintén az. A színmű innen nézve abszurd utópia, sőt (a haditechnika mai állását tekintve) zseniális profécia is – lehetne. De csak egy zavaros történet, amelyben a becsavarodott főhős hallucinogén ösztönének segítségével megszabadul szorongásaitól, fölzáll-leszáll, mint egy Saint-Exupéry, és felsőbbrendű lényként eltéjteltel vesz kisszerű környezetét.

Hargitai Iván rendezése reménytelenül küzd a darab valóságos (realista) és elvont (gondolati) rétegeinek összeillesztésével. Ennek legkínosabb jele a teret jelző üres körporond fölött lebegő szimbolikus repülőváz, amely a középső felvonásban leereszkedik, és a szereplők úgy csinálnak, mintha valódi volna: beleülnek. (Díszlet: Huszthy Edit.) A gyermekded megoldás sem a képzeletet, sem a valóságigényt nem elégti ki, és akárcsak a belső konfliktusa tetőfokán magát pilótadászba vágó Ember (jelmez: Kovalcsik Anikó), fölőleszen hangsúlyozza Blériot repülésének akkor érthető, mára elhalványult hatását a darab születésére. Hasonlóan suta a finn orvos árnyalakká, álomképmássá, lelki ciceronévá vizionálása, amiről alig tehet a lehetetlen szerepet játszó Rátóti Zoltán. Azt kevésbé értem, hogy első (ámbár mihaszna, pusztán dramaturgiai funkciót ellátó) dialógusunkban miért pózol olyan végtelenül üres áleleganciával Benedek Miklós, mikor benne jelenik meg a nacionalista korlátoltságom mulató Karinythy. (Más kérdés, hogy az a hólyag, akit megírt, nem ismerheti az *iroomba* szót, amit az európer finn orvos és perfekt magyar nyelvész kijavít otrombára.)

Még az olyan jó színészek is bajban vannak, mint Mertz Tibor, Schell Judit és László Zsolt. Mertz krakéler grófnak viszonylag könnyebb a helyzete, de amikor egy defektes autó úgy viselkedik, mint a *Rómeóban* a pestis, a szerző megfosztja egyetlen drámai lehetőségétől. Schell pusztán megjelenésével érdeklődést tud kelteni a játszott titokzatos szépség iránt, aztán csalódunk, amikor arról van szó mindössze, hogy a szépségszony mindig az aktuálisan nagyobb hőst szereti. László Zsolt különleges tehetsége önjelzőből előbb egy becsavarodott skizofrént játszik, utóbb egy gátlástalan überegetőt, és a kettő között nincs kapcsolat, nem érteni, hogy jön az egyik a másikkól. Nincs hozzá darab, nincs hozzá színház. Színeszi feladat sincs, nem létező figurák mozognak egy fölösleges előadásban. Bábok, mint egy emelettel följebb, azzal a különbséggel, hogy embereknek álcázzák magukat, de élettelenek maradnak.

(Weöres Sándor: *Holdbeli csónakosa*; Karinythy Frigyes: *Holnap reggel* – Nemzeti Színház)